

Szathmári István

Hogyan elemezzünk verset? (Boda István Károly – Porkoláb Judit)

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 17.
TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2011. 137 OLDAL

Műelemzés felsőfokon

Szathmári István kismonográfiája a verselemzés és -értelmezés örvendetesen sokszínű és változatos hazai irodalmát egy – bizonyos értelemben hiánypótló – művel gazdagítja. A könyv közérthető és élvezetes módon, de a tudományos igényesség messzemenő szem előtt tartásával tesz kísérletet a funkcionális stilisztika elméleti és gyakorlati eredményeinek alkalmazás-központú összegzésére, valamint hasznosítására a verselemzés gyakorlatában. A vers- és a stílselemzés szerteágazó kérdéskörének ilyen módon történő megközelítése már önmagában is számot tarthat a téma iránt érdeklődő szakemberek és hallgatók-diákok érdeklődésére. De mindezt tovább erősíti az, hogy a könyv a magyar stilisztika egyik legismertebb művelőjének, Szathmári Istvánnak a tollából született, aki az *Alakzatlexikon* főszerkesztőjeként az utóbbi évek alighanem legjelentősebb stilisztikai-nyelvészeti vállalkozását valósította meg.

„Ismeretes, hogy – röviden – a költői nyelv implicit módon, azaz áttételesen, rejtve közli mondanivalóját. Hogy megérthessük, sőt élvezhessük a költeményt, explicitté kell tennünk. Erre való a megfelelő vers- és stílselemzés” (7). A könyvben bemutatott tizennégy verselemzés a francia *explication de texte* elsődlegesen műközpontú elemzési módszertanát követve arra törekszik, hogy „a vers minden részlegének (szavaknak, kifejezéseknek, nyelvi és stílári jelenségeknek stb.)” utánajárjon, és ezáltal „a versnek egyetlen eleme se maradjon megvilágítatlanul”. Mivel „a versek világa, nyelve különbözik egyéb szövegektől”, a verseket „részleteiben és egészében magyaráznunk, értelmeznünk” kell – vagyis „verselemzésre, stílselemzésre feltétlen szükség van” (12).

A monográfia első részében a szerző rendkívül tömören – mintegy tizenöt oldalon – összefoglalja azokat a szempontokat, amelyeket a későbbi verselemzésekben érvényesít. A verselemzések módszertani kiindulópontja a funkcionális stilisztika. Ami az alapfogalmakat illeti, a meghatározások világosak és szemléletesek, például „a stílus a kommunikációs helyzetnek megfelelő beszédváltozat”, „a nyelv anyagraktár és egyben lehetőség; a beszéd, a stílus, a szöveg pedig megvalósulás” (13). A középpontban a funkcionális stilisztika alapvető kérdése áll: „hogyan jön létre a stílus? Válogatással és elrendezéssel” (13). A válogatás lényege a kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi változat kiválasztása a különböző konnotatív jelentéssel és/vagy stílusértékkel rendelkező lexikai és grammatikai szinonimák közül. Tömören megfogalmazva: „a funkcionális stilisztika alapja a szinonimitás”, amely „minőségileg és mennyiségileg legmagasabb fokon a szó- és kifejezőkészletben jelentkezik” (19). (A nyelvi jelenségek stílusértékeit a szerző stílusszintek szerint osztályozza, ezt alább részletesen is áttekintjük.) Az elrendezés pedig a mondatok, a szövegrészek és a szövegegész felépítését jelenti a kiválasztott nyelvi-stilisztikai eszközök (szavak, kifejezések stb.) segítségével.

Gyakorlati szempontból jelentős segítség, hogy a szerző „a funkcionális stilisztika alapján álló vers-, illetve stíluselemzés” lépéseit pontosan rögzíti. Ezek a lépések röviden a következők:

- a vers létrejöttének (a keletkezés körülményeinek stb.) feltárása;
- a vers értelmezése (üzenet, mondanivaló stb.) – ezen a ponton az üzenet körvonalazása történik meg, de erre a lépésre majd vissza kell térnünk, „miután részleteiben is értelmeztük a verset [...] az *explication de texte* követelményeinek megfelelően” (25);
- a vers jellemző stílusának, stílusvonásának meghatározása (pl. korstílus, stílusirány, jellemző stilisztikai sajátosság stb.);
- a vers szerkezeti felépítésének felvázolása;
- a vers egyes elemeinek, jelenségeinek részletes elemzése (a megfelelő stíluszinteken jelentkező stílusérték, stilisztikai funkció meghatározása).

Mindezek a lépések lényegében az *explication de texte* módszer „sens littéral” (betű szerinti) értelmezésének felelnek meg; ilyen értelemben a vers értelmezése, „a vers üzenetének körvonalazása”, a többi lépés szükségszerű előfeltétele, egyfajta értelmezési paradigma megállapítása, amely mintegy „megelőlegezi” az elemzés következő lépését, és amelyre később vissza kell térnünk. A betű szerinti értelem feltárása után ugyanis a verselemzés „második része” következik, a korábban feltárt és „átérzett” tartalmak összegezése, a „sens littéraire” (irodalmi értelem) meghatározása – azaz a vers mint szövegegész irodalmi-esztétikai értékelése (26).

Hasznos áttekinteni a legfontosabb verselemzési szempontokat a szerző által felsorolt *stíluszintek* szerint csoportosítva (15–25). Ebben nyilvánvalóan nem törekedhettünk teljességre; mindamelllett az a néhány példa, amelyet alább megadunk, világosan jelzi, mekkora tudásanyag rejlik a monográfiában. A példák fontosságát egyébként kiemeli, hogy az egyes verselemzési szempontok a leghatékonyabban ezeket alapul véve alkalmazhatók a gyakorlatban – kiindulási pontnak, mintának tekintve őket, és hasonlókat keresve, illetve a verselemzés során kiegészítve a listát az elemzett versre, költőre és stílusvonásra, stílusirányra jellemző példákkal (7). (Ez a módszer véleményünk szerint kiválóan alkalmas a különböző versek közötti hipertextuális kapcsolatok feltárására is, amelyet a példák táblázatos elrendezése különösen szemléletesen tesz; lásd Boda István Károly – Porkoláb Judit 2012. *A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen). A példák bemutatása során egyes versekre a költő monogramjával hivatkoztunk, ezeket az ismertetés végén soroljuk fel. Például (VM; 63) Vörösmarty Mihály *A vén cigány* című költeményének arra a részletére és/vagy sajátosságára utal, amely Szathmári István könyvében a 63. oldalon szerepel.

1. táblázat
A hangzás és a zeneiség, valamint a verselés szintje

Vers elemzési szempont	Példák, oldalszám
Hangutánzó szavak, hangulatfestő szavak	(szelek) sziszegnek; (búzatáblák) zizegnek (Tóth Árpád: <i>Fénylő búzaföldek</i> ; 15) cammog; bíbelődik (16) „a versben valójában a hegedű szól végig” → felfokozott érzelmek, romantikus stílus (VM: 63) • húrod zengjen; „Tanulj dalt a zengő zivatartól, / Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl;” sohajtás; üvölt, sír, dörömböl, zokog (VM: 63) zuhan, sustorgó, kong → mély hangrend, szomorúság (AE2; 81) zuhan; reszket; zuhogó; zsibbadt (TÁ; 115)

Vers elemzési szempont	Példák, oldalszám
Hangszimbolika	az <i>l</i> és az <i>r</i> hangok ismétlődése: „Elhull virág, eliramlik az élet” → az élet elmúlása (Petőfi Sándor: <i>Szeptember végén</i> ; 16) mély a hangok ismétlődése: „A Tisza-parton halkan ballagok / És hallgatom, mint sírnak a habok?” → fájdalom, szomorúság (Juhász Gyula: <i>Szeged</i> ; 16) az <i>e</i> és az <i>é</i> hangok ismétlődése: „Egy régi, kényes, édes dámát, / Kegyetlen szépet siratunk” (AE2; 81) az <i>f</i> hangok (alliteráló) ismétlődése: finom, font, fények, földi → „az alkonyi szellőt érzékelteti” (TÁ; 115)
Alliteráció	a <i>h</i> betűs szavak összekötése: „Hiányod átjár, mint huzat a házon” → a „hiányod” szó kiemelése (József Attila: <i>Gyermekké tettél</i> ; 16) „Ez széles föld felett / Az sok szép madár szól” (BB; 47) „ne gondolj a gonddal”; „zengő zivatar”; „tele búval borral” (VM; 64) „falnak fordított tükör”; „Magános férfi-porta / Lett a szemünk, lett a szívünk, / Szemünknek és szívünknek sorsa” (AE2; 81) „Sok kormos kémény füstölög.” „Ó mennyi messze szép vidék! / Rabsorsom milyen mostoha, / hogy <i>mind</i> nem láthatom soha!” (BM; 107) „Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te / Vagy áldott csipkebokor drága tested” (TÁ; 115)
Figura etymologica	„Midőn éjten éjjel”; „Szerte-szerént vagyon” (BB; 47) „S kit <i>udvarunkban udvaroltunk</i> .”; „S omladozó, árva szvünk / Ezer <i>fájást</i> talál, hogy <i>fájjon</i> / S ezeregy <i>fájás fáj</i> nekünk” → szokatlanság, feltűnés; fokozás, túlzás; szecessziós stílus (AE2; 81)
Ritmus, versmérték és sorfajta	hangsúlyos verselés: 2, 3 és 4 ütemű magyaros sorfajok, különböző szótagszámmal (AJ; 10); (népdalk; 17) időmértékes verselés: hosszú v. hangsúlyos, rövid v. hangsúlytalan szótag; például jambus, trocheus, spondeus, daktilus • hexameter (Vörösmarty Mihály: <i>Zalán futása</i> ; 17); daktilus (Áprily Lajos: <i>Március</i> ; 18–19) • „tisza jambikus sorok” (BM; 107) • trocheus (Csokonai Vitéz Mihály: <i>A reményhez</i> ; 18) szimultán verselés: egyszerre hangsúlyos és időmértékes • jambikus és kétütemű, hangsúlyos (Petőfi Sándor: <i>Honfidal</i> ; 18)
Sorvégek, rímek	keresztrím: <i>abba</i> (AJ; 10) négy soros ragrím: [...] épülnek, / [...] sérülnek, / [...] elképülnek, / [...] fülnek. (AE2; 12) asszonánc: „mi <i>lehet</i> / Ez széles föld <i>felett</i> ” „Mező jó <i>il/latot</i> / Az ég szép <i>harmatot</i> ” (BB; 46) rímtelenség: „A rímelés is szokatlan: az egészzet inkább a rímtelenség jellemzi” (AE2; 81) tisza rím: pipere-asztal ↔ marasztal; voltunk ↔ udvaroltunk (AE2; 81)
Versszakok	Balassi-strófa: 1 versszak v. strófa = 3 periódus, 1 periódus = 3 sor, <i>abba cbd ddb</i> rímképlet (BB; 46) „A vers akusztikai felépítésére a különös, a bizarr a jellemző” (AE2, 80) → szecessziós stílus „Minden versszak négy soros, nyolc szótagos sorból áll”; „Az egyes sorokat 1, 2, 3 szótagos páros rímek zárják.” (BM; 107)

2. táblázat
A szó- és kifejezőkészlet szintje

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
A vers egyes szavainak értelmezése • A magyar nyelv értelmező szótára (ÉrtSz.) • Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.) • Idegen szavak szótára (ISzSz.)	apród; (hadi) kopja (AJ; 10) krónika (AE1; 11) (párduc) képa (BB; 43), apród (AE2; 83) donna (= asszony, úrnő) (BM; 101)
A tulajdonnevek értelmezése és stilisztikai lehetőségei • háttértudás (pl. lexikonok) (lásd még alább is)	Szondi; Drégely vára (AJ; 9–10) Prométheusz; Noé (VM; 61) Léda: „Léda asszony igazi szecessziós egyéniség volt” (AE2; 80)

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
Régies szóhasználat/kifejezés Nyelvjárási szó • Új magyar tájszótár (ÚMTsz.) Szenvedő igei forma (passzívum)	drégeli (AJ; 10) hajléki; olvasandják; ő szívükben (AE1; 11–12) fűlik (= ég, melegszik) (AE1; 12) ez széles föld; az végeknél (BB; 42) holott (= ahol), ád, vagyon, oskolájuk, hévség (= hőség) stb. (BB; 42–44) világ (= világosság, fény) (AE2; 83) hím (= [kivarrt] díszítés, minta) (BM; 101) elhagyatnak (PJ; 31–32) → „a passzívum hozzákötődött a Bibliához (34)
Szinonimasorok (választás a rokon értelmű szavak közül) • ritka, választékos vagy irodalmi szóhasználat	ádáz tuda; nyájas; hegyorom; lobogós (AJ; 10) hajék; hív (= hűséges) (AE1; 11–12) mindenek (PJ; 32) vitéz; szerecsen; szablya (BB; 44) dráma; cifra (AE2; 83) sugárkoszorú (= calamit [különösen műalkotáson ábrázolt szent fejét] körülvevő sugárzó fény) (TÁ; 109)
Szó- és kifejezőkészlet	unalom, enerváltság, lelki fájdalom kifejezése: unatkozó, halálra-unt, fájdalmas, csalódás-kő, sújtódottan; jaj, baj, nyűg, siránkozik, pityergő, árva, fáj → szecessziós stílus (AE2; 81) színt és fényhatást kifejező melléknevek: tarka hímű; barna balkon; bíbor alkony; sötét ég; sötétzöld völgyek; sötétkék víz; szőke emberek → impresszionista stílus (BM; 106) szín és fényhatás „festői jellegű” kifejezése: hamvas, árny, sugárkoszorú, sötét, alkony, ragyogás, fény, fénylik → impresszionista stílus (BM; 106) (TÁ; 113)
Szófajok stílusértéke, szófajváltoztatás (szófaji átcsapás)	nagy volt a <i>félsz</i> benne; olyan <i>tedd-ide</i> , <i>tedd-oda</i> ember (19) „Csak a mese s csak az átok / Tartott eddig ... / S jök e <i>csakok</i> ...” (Ady Endre: <i>A mesebeli János</i> , 19–20)
Szóalkotás; szóképzés és szóösszetétel; egyénileg létrehozott szintagmák	rohanat (= rohanás); lázadt (= fellázadt?; = lázas?) (VM; 61) halálra-unt; csalódás-kő; ázott-fák; asszony-részünk (AE2; 82) „ <i>Bolondosan furcsák vagyunk</i> ”; „ <i>Panasszal égünk, hangtalan</i> ”; „ <i>Ki után ájult búval nézünk</i> ” (AE2; 82)
Állandósult szókapcsolatok (pl. szólás, közmondás, szállóige)	megittad az árát (VM; 60) Ne lógasd a lábadat hiába (VM; 60) kenyéren és vízen (VM; 60)
Szójátékok	„Valakit, kiért hiúk voltunk, / Apródok s cifra dalnokok / S kit <i>udvarunkban udvaroltunk</i> ” (AE2; 82) „Kopott az arcunk, kopott minden, / Kopott a <i>világ</i> s a szívünk / S minden <i>világ</i> a szemeinkben” (AE2; 83)

3. táblázat

Az alak- és mondattani jelenségek szintje

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
Stilisztikai variánsok a szótövek, a ragozás és a jelezés területén	hí (= hív); ví (= vív); → régies hanulat, pl. archaizálásra alkalmas (20) • „Hogy <i>vítt</i> ezerekkel! hogy <i>vítt</i> egyedül” (Arany János: <i>Szondi két apródja</i> ; 20) kéne (= kellene); vóna (= volna) → népies ízű, bizalmas (20) teszen (= tesz); → köznyelvi; veszen (= vesz) → régies, ill. népies (20)

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
A szórend és a mondatrend stílusértékei Fordított szórend (inverzió), hangsúlyos elem kiemelése	Rá visszasüt a nap (AJ; 10) Szívek [...] de sérülnek (AE1; 11) elhagyatnak akkor mindenek (PJ; 32–33)
Körmondat „indázó” mondat → szecessziós stílus	„Igazán indázó mondatokkal a versben nemigen találkozunk, de hosszú, összetett [...] kijelentő mondatokkal igen. A 9 soros harmadik versszak például egyetlen (9 tagmondatból álló) mondat” (AE2; 85) bővülve hullámzó mondat: „S omladozó, árva szívünk / Ezer fájást talál, hogy fájjon / S ezeregy fájás fáj nekünk” (AE2; 85)
A kihagyásos szerkezetek; a hiányos mondatok stilisztikai lehetőségei • nominális stílus; hiányos és névszói jellegű mondatok → impresszionista stílus	kizárólag (jelzős) főnevekből álló mondatok: „Némethon. Város, régi ház: / emeletes tető, faváz. / Cégérek, kancsók, ó kutak, / hízott polgárok, szűk utak” (BM; 104) (hiányos) felkiáltó mondatok: „Mennyi kirakat, mennyi képl”; Ó mennyi város, mennyi nép, / Ó mennyi messze szép vidék!” (BM; 105–106) „Illattá s csenddé” (TÁ; 114)
A versmondat stilisztikája Soráthajlás (enjambement)	„tompá” áthajlás • „Az idő is áll / Egy pillantásra” → nyomatékossá tesz (Juhász Gyula: <i>Szakállszárító</i> ; 20) • „Olyan a lelkünk, kér, marasztal / <i>Valakit</i> ” (AE2; 81) • „Milyen magános férfi-porta / <i>Lett</i> a szemünk, lett a szívünk” (AE2; 81) • „De még finom, halk sugárkoszorút / <i>Font</i> hajad sötét lombjába az alkony” (TÁ; 115) „éles” áthajlás „mindennapi kenyérünket add / meg nekünk ma” → szokatlanságával hat (Babit Mihály: <i>Miatyánk</i> ; 20) többszörös áthajlás → érzelmek kifejezése: a szerelem hava (Szabó Lőrinc: <i>A huszonhatodik év</i> ; 21)

4. táblázat
A kép (szókép, trópus) és a képi ábrázolás szintje

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
Képek • természeti képek → reneszánsz stílus • naturalista képi ábrázolás • látomás, vízió → romantikus stílus • erős, felfokozott érzelmek, szenvedélyek; végletek • felsorolás, részletezés; díszítés, stilizálás → szecessziós stílus • a külső (épület, burkolat, eszközök, tárgyak stb.) és a belső világ szépségeinek bemutatása • (színes) képek felsorolásszerű, „pointilista” ábrázolása → impresszionista stílus	festői vagy költői jelzők: nyájas, szép zöld hegy-om (AJ; 10); széles föld; jó illat; szép harmat (BB; 48) naturalista képi ábrázolás: „homlokán vér lecsordúl”; „Sok vad s madás gyomra / Gyakran koporsója / Vitézül holt testeknek” (BB; 48) látomás, vízió: „Isten sírja reszket a szent honban”; „Hulló angyal, tört szív, örült lélek” (VM; 67) végletek: „a Mont Blanc Európa legmagasabb csúcsa”; „csillagmiriád”; a „Montblanc örök hava” (VJ; 71) erős érzelmek, szenvedélyek: „szenvedély”; „szivem kigyúl” (VJ; 71) látomás, vízió: Mult ifjuság tündértaván / Hattyiu képed fölmerül” (VJ; 71) díszítő jelzők: régi, kényes, édes dáma (AE2; 79) tárgyak, bútorok, épületek részletei: elárvult pipere-asztal; falnak fordított tükör, nagy termeink üresen kongnak (AE2; 79) színes képek (nominális) felsorolása: „Tarka hímű rét. / Tört árnyat nyujt a minarét / Bus donna barna balkonon / mereng a bíbor alkonyon (BM; 100) „árnyalatnyi finomságot” kifejező jelzők: finom, halk, halvány, szelíd, csöndesen, lassan (TÁ; 113)

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
(Költői) metafora	„Gyöngy vagy szívem, <i>gyöngy</i> vagy” (népdal; 21) „Az a nagy széles mező / Az a szép liget, erdő / Sétáló <i>palotájok</i> ” (BB; 49) „e világi élet, / Egyszer fázott, <i>másszor lánggal égett</i> ” (VM; 56) „szívem ... többé nem ég”; „föl nem <i>olvadok</i> ”; „szívem <i>kigyúl</i> ” (VJ; 69) „hajad sötét <i>lombjába</i> ” (TÁ; 112)
Köznyelvi metafora, exmetafora	hegygerinc; a hegy lába; káposztafej (21)
Hasonlat	„Midőn mint jó solymok / Mezőn széllyel járnak” (BB; 49) Vajda János <i>Húsz év múlva</i> című költeményét „végigkíséri a Mont Blanc-hasonlat” (70)
Megszemélyesítés	a zengő zivata „nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl” (VM; 67) fáradt mirtuszok; bús orom (BM; 106) „finom, halk sugárkoszorút / Font hajad sötét lombjába az <i>alkony</i> ”; „És percek mentek, ezredévek jöttek” (TÁ; 113)
Szinesztézia	„De még finom, halk sugárkoszorút / Font hajad sötét lombjába az <i>alkony</i> ”; „Titkok illata / Fénylett hajadban s béke égi csendje” → impresszionista stílus (TÁ; 112)
Metonímia, szinekdoché	Szívek (= emberek, érzések), tűzhelyek (= otthonok, „hajlékok”), agyak (= emberek, gondolkodás) (AE1;11) „Milyen magános férfi-porta / Lett a <i>szemünk</i> , lett a <i>szívünk</i> ” (AE2; 84)
Szimbólum	Vajda János <i>Húsz év múlva</i> című költeményében a Mont Blanc „kép (a hasonló) bizonyos önállóságot nyer, valamelyest uralja a verset, azaz szimbólummá, szimbólumszerűvé válik. Ezt erősítik más szimbolizálódó jelenségek: a jég és a hó, a csillagok [...] A kép azonban nem önállósodott teljesen, hiszen a hasonlított (a költő szerelmi érzése) is ott van végig a versben” (71)
Komplex képek	többszörös vagy más alakzatokkal kombinált metaforák, egyidejűleg több valóságsík: József Attila: <i>Téli éjszaka</i> (22)

5. táblázat
A szövegstiliztikai/szövegtani jelenségek szintje

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
Utalás más (irodalmi) művekre, intertextualitás	Czuczor Gergely: Szondi (AJ; 10) „elhagyatnak akkor mindenek”: utalás a Bibliára → „felidzéi az utolsó ítéletet” (PJ; 34) „Mintha újra hallanók a pusztán / A lázadz ember vad keserveit”: utalás a Bibliára → Mózes és a zsidó nép pusztai vándorlása (VM; 61) „Gyilkos testvér botja zuhanását”: utalás a Bibliára → Káin testvérgyilkossága (VM; 61) „Prometheusz halhatatlan kínját”: utalás a görög mitológiára (VM; 61) „És hadd jöjjön el Noé bárkája”: utalás a Bibliára (VM; 61) „Ingunk s mint rossz tornyok, bedőlünk, / Nagy termeink üresen kongnak”: utalás az 1905-ben írt <i>A vár fehér asszonya</i> című versnek a költői lelket megtestesítő szimbólumára, az „ódon, babonás vár”-ra (AE2; 79)

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
<p>A vers (tágabb értelemben vett) kontextusa, témája, tartalmi-történelmi és/vagy kulturális háttére; utalás személyes vagy történelmi eseményekre</p> <ul style="list-style-type: none"> • háttértudás (pl. lexikonok) (lásd még fent is) 	<p>Drégely várának ostroma (AJ; 9–10) az 1918-as év történelmi háttére (AE1; 11) végek, végvárak; vitézi élet: „a verset a vitézi életnek a hű, tárgyias a leírása jellemzi (BB; 48) „Húzd rá cigány”; „A cigányzene melletti mulatás, sőt mulatozás [...] elterjedt elsősorban a jobb módú magyarok (pl. a XIX. század végén és a XX. század első négy évtizedében az úgynevezett dzsentrik) között” (VM; 59) „Odalett az emberek vetése”: utalás az elbukott szabadságharcra (eredeti változat: „Jég veri most szomorú hazádat”) (VM; 60) „Háború van most a nagy világban”: utalás a krími háborúra (1853–1856) (VM; 60) Valaki útravált belőlünk: a vers „1912 áprilisában íródott, alig egy hónappal a Lédával való végleges szakítás előtt (AE2; 77)</p>
<p>Egyes alakzatok (ismétlés, halmozás, fokozás, ellentét)</p> <p>Mondatpárhuzam (paralelizmus)</p>	<p>paralelizmus: <i>Ember hajléki</i> már rég nem épülnek, / Szívek, <i>tűzhelyek</i>, agyad de sérülnek (AE1; 11) igék halmozása: „Mezőn széllyel <i>járnak</i>, / <i>Vagdalkoznak</i>, <i>futtatnak</i>” → leírás mozgalmassá tétele (BB; 49) alanyok halmozása: „Csatán való éhség, / Szomjúság, nagy hévség / S fáradtság: mulatások” (BB; 51) fokozás, túlzás: „Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg / Siránkozik pityergő szánon / S omladozó, árva szívünk / Ezer fájást talál, hogy fájjon / S ezeregy fájás fáj nekünk” → szecessziós stílus (AE2; 84)</p>
<p>Kapcsolóelemek (kötőszók, rámutatószók stb.)</p>	<p><i>de</i>: Áprily Lajos: <i>Tavasza a házsongárdi temetőben</i> → az előző gondolattal szemben álló ellentét kiemelése (23) <i>De</i>: „A vers két részre oszlik. Az első két szakaszra a szerelemről való lemondás [...] a jellemző. Ezzel ellentétben a második részt [...] a szerelem újraedését hangsúlyozza. Az ellentétre a harmadik versszak elején álló <i>De</i> is utal” (VJ; 70)</p>
<p>A vers címe</p>	<p>Babits Mihály: <i>Messze... messze...</i> → (romantikus) elvagyódás „a költő messze szeretne menni és a világot megismerni”; „képzeletbeli utazás” (BM; 23, 102) Ady Endre: Valaki útravált <i>belőlünk</i>: „a versben [...] egyetlen emberről van szó: magáról a költőről”; „az egész költeményben mindig a költői én (többes szám első személyű formában) érez, lát, gondolkodik, emlékezik, beszél – vagyis egész vers a költő reflexióit tartalmazza”; „szecessziós önfeltárukozás” (AE2; 78–80); → egyéniségkultusz, „Én-kultusz”; szecessziós stílus (74)</p>
<p>Műfaj, szövegtípus</p>	<p>katonaének: „a vitézi életet dicsőítő és annak vállalására buzdító vers” (BB; 42)</p>
<p>Szerkezet, versforma</p> <ul style="list-style-type: none"> • arányosságra, harmóniára, szimetriára törekvés → reneszánsz stílus • (színes, festői) képek felsorolása → impresszionista stílus 	<p>3 pillérű versszerkezet: „harmóniát biztosító szimmetria és a hármasság” (BB; 44–45) „a műben [...] megkülönböztethetünk három szerkezeti egységet”; „A paralelizmus arányosságával, ritmikus voltával, erősítő jellegével hatásos stíluseszköz”; „Igazi ismétlés a refrén, és ebben a versben még formaalkotó szerepe is van” (VM 62; 67) „a [...] vers nyolc, egy-egy országot bemutató szakaszból és egy, az elvagyódást hangsúlyozó befejező strófából áll. [...] Minden strófa úgynevezett verzérszóval indul, az illető országnak [...] megnevezésével” (BM; 103)</p>
<p>A tér-, az idő- és az oksági viszonyok megnevezési lehetőségei</p>	<p>mert... akkor → a (versben ezután kifejtendő) mondanivaló magyarázata (PJ; 31–33)</p>

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
A közlésformák (pl. egyenes, függő beszéd; monológ stb.)	megszólítás: „Vitézek!” (BB; 50) költői kérdés: „mi lehet / Ez széles föld felett / Szebb dolgoz az végeknél?” (BB; 50) megszólítás, felszólítás; „önmegszólítás”: „Húzd rá cigány” (VM 59–60; 65) költői/szónoki kérdés: „Mit ér a gond kenyéren és vízen?” (VM; 66) tűnődő kérdés: „Kié volt az elfojtott sohajtás” (VM; 66)
Közlésfajták (elbeszélés, leírás stb.)	leírás: „a verset a vitézi életnek a hű, tárgyias leírása jellemzi”; „szinte le lehetne festeni vagy filmre vinni az egyes versszakok által ábrázoltakat” (BB; 48)

6. táblázat
A nyelven kívüli (extralingvális) stíluseszközök szintje

Verselemzési szempont	Példa, oldalszám
A helyesírási lehetőségei (kis és nagy kezdőbetű, egybe- és különírás stb.)	a verssorok nagybetűvel kezdődnek (BB; 40–42); (VM; 56–58); (VJ; 69); (AE; 76–77); (TÁ; 109)
Központoszás, zárójelhasználat	három pont → „érzelmi szünet” • Szabó Lőrinc: <i>A huszonhatodik év</i> (24) zárojelbe tétel → egy (új) gondolat beszúrása • Babits Mihály: <i>Ady Endrének</i> (25) kettőspont → „szünetet jelöl” (BB; 51) jettőspont: „Bennünksarjadtat: asszony-részünk” → lényeg kiemelése (AE2; 86) gondolatjel: „Húzd, de mégse, – hagyj béként a húrnak” → nyomatékot ad a második tagmondathoz (VM; 68) gondolatjel: „Igézte álltam, soká csöndesen, / És percek mentek, ezredévek jöttek – Egyszerre csak megfogtad a kezem” → „új és fontos közlekedő következik” (TÁ; 114)
Dőlt és ritkított írás, kiemelés	„kik életünkért haltak, / zengj <i>életet</i> nekik!” (Babits Mihály: <i>Prológus</i> ; 24) „Rabsorsom milyen mostoha, / hogy <i>mind</i> nem láthatom soha!” (BM; 108)

A táblázatokban az alábbi, Szathmári István 2011-es könyvében példaként hivatkozott, illetve részletesen is elemzett és értelmezett versekre, versrészletekre a költő monogramjával utaltunk:

- (AJ) Arany János: *Szondi két apródja* (részlet) (9–10)
- (AE1) Ady Endre: *Krónikás ének 1918-ból* (részlet) (11–12)
- (PJ) Pilinszky János: *Apokrif* (a vers első sora) (28–34)
- (BB) Balassi Bálint: *Egy katonaének* (40–51)
- (VM) Vörösmarty Mihály: *A vén cigány* (56–68)
- (VJ) Vajda János: *Húsz év múlva* (69–72)
- (AE2) Ady Endre: *Valaki útravált belőlünk* (76–86)
- (BM) Babits Mihály: *Messze... messze...* (100–108)
- (TÁ) Tóth Árpád: *Esti sugárkoszorú* (109–115)

Szathmári István könyve stílusosan nem csak a kiválasztott versek elemzésében törekszik egyfajta teljességre – a monográfia különleges értéke az a bibliográfia, amely az elmúlt fél évszázad gazdag termését gyűjti csokorba a verselemzés és az értelmezés tárgykörében. Amivel a szerző, munkája zárásaként, félreérthetetlen üzenetet küld az olvasónak: aki egyszer megérezte a versek értelmezésében rejlő szépséget, élete végéig rabjává válik, és szenvedélyesen törekedni fog tudása folyamatos tökéletesítésére és megújítására.

A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Boda, István Károly – Porkoláb, Judit: Literary analysis at a professional level

Az írás szerzőiről

Boda István Károly

Debreceni Egyetem, Debrecen, Magyarország

bodai[kukac]inf.unideb.hu

Porkoláb Judit

Debreceni Egyetem, Debrecen, Magyarország

boda.istvan36[kukac]upcmail.hu